

DE BIJBEL EN JOSEPHUS OVER HET OFFER VAN ABRAHAM

- Gerard Kramer

Inleiding

In zijn jonge jaren schreef de Jood Josephus De Joodse Oorlog. Dit in het Grieks geschreven werk had als doel zijn volksgenoten af te houden van verdere opstandige activiteiten tegen de onoverwinnelijke macht van Rome. De Joodse Oorlog was in 73 immers in het nadeel van de Joden beslecht en Jeruzalem was in 70 verwoest. Later schreef hij, eveneens in het Grieks, het uitvoerige werk De oude geschiedenis van de Joden, dat gereedkwam in 94. Daarin wilde hij - volgens sommigen om zijn geweten te sussen na zijn pro-Romeinse houding tijdens de Joodse Oorlog (66-73) - de grootheid van het Joodse volk laten zien aan de Grieks-Romeinse wereld. Josephus ging ervan uit dat de Romeinen na hun overwinning op de opstandige Joden en de verwoesting van Jeruzalem belangstelling zouden hebben voor de cultuur en de geschiedenis van het nu door hen overwonnen volk. Bovendien konden de Romeinen in Rome op het Forum Romanum de Boog van Titus bewonderen, waarop de recent op de Joden behaalde oorlogstrofeeën zichtbaar waren. In feite wilde Josephus in dit historische werk laten zien dat de Joden een geschiedenis hadden die vergelijkbaar was met die van hun overwinnaars, en die de geschiedenis van deze overwinnaars in ouderdom zelfs veruit overtrof.

We hoeven niet verbaasd te zijn dat Josephus in dit boek voor een belangrijk deel de geschiedenis van het Oude Testament navertelt en interpreteert – en juist in dat interpreteren veroorlooft Josephus zich soms vrijheden die duidelijk maken dat hij geen kennis had van het Nieuwe Testament, of deze kennis niet heeft gebruikt. Dit ga ik illustreren aan de hand van zijn weergave van het offer van Abraham in Genesis 22. Eerst geef ik de tekst van Genesis 22, daarna de weergave van Josephus. Aansluitend volgt een kritische bespreking van Josephus' interpretatie¹.

Het offer van Abraham in Genesis 22²

- 1 En het gebeurde na deze dingen dat God Abraham op de proef stelde. Hij zei tegen hem: Abraham! Hij zei: Zie, *hier* ben ik.
- 2 Hij zei: Neem toch uw zoon, uw enige, die u liefhebt, Izak, ga naar het land Moria, en offer hem daar als brandoffer op een van de bergen die Ik u noemen zal.
- 3 Toen stond Abraham 's morgens vroeg op, zadelde zijn ezel, nam twee van zijn knechten met zich mee, en Izak, zijn zoon. Hij kloofde hout voor het brandoffer, stond op en ging naar de plaats die God hem genoemd had.
- 4 Op de derde dag sloeg Abraham zijn ogen op, en hij zag die plaats in de verte.
- 5 Abraham zei tegen zijn knechten: Blijven jullie hier met de ezel, dan zullen ik en de jongen daarheen gaan. Als wij ons neergebogen hebben, zullen wij bij jullie terugkeren.
- 6 Daarop nam Abraham het hout voor het brandoffer en legde dat op zijn zoon Izak. Hijzelf nam het vuur en het mes in zijn hand. Zo gingen zij beiden samen.
- 7 Toen sprak Izak tot zijn vader Abraham en zei: Mijn vader! Hij zei: Zie, *hier* ben ik, mijn zoon. Hij zei: Zie, *hier* is het vuur en het hout, maar waar is het lam voor het brandoffer?
- 8 Abraham zei: God zal Zichzelf voorzien van het lam voor het brandoffer, mijn zoon. Zo gingen zij beiden samen.
- 9 En zij kwamen op de plaats die God hem genoemd had. Abraham bouwde daar het altaar, schikte het hout *erop*, bond zijn zoon Izak en legde hem op het altaar, boven op het hout.
- 10 Toen strekte Abraham zijn hand uit en nam het mes om zijn zoon te slachten.
- 11 Maar de Engel van de HEERE riep tot hem vanuit de hemel en zei: Abraham, Abraham! Hij zei: Zie, *hier* ben ik.

1 In wat nu volgt schrijf ik zowel Izak als Isaäk; ik pas me aan bij de spelling die gevolgd wordt in de geciteerde teksten.

2 De nu volgende tekst is die van de Herziene Statenvertaling.

- 12 Toen zei Hij: Steek uw hand niet uit naar de jongen en doe hem niets, want nu weet Ik dat u godvrezend bent en uw zoon, uw enige, Mij niet onthouden hebt.
- 13 Toen sloeg Abraham zijn ogen op en keek *om*, en zie, achter *hem* zat een ram met zijn hoorns verstrikt in het struikgewas. Abraham ging *erheen*, nam die ram en offerde hem als brandoffer in de plaats van zijn zoon.
- 14 En Abraham gaf die plaats de naam: De HEERE zal erin voorzien. Daarom wordt heden *ten dage* gezegd: Op de berg van de HEERE zal erin voorzien worden.
- 15 Daarna riep de Engel van de HEERE tot Abraham voor de tweede keer vanuit de hemel.
- 16 Hij zei: Ik zweer bij Mijzelf, spreekt de HEERE: Omdat u dit gedaan hebt en *Mij* uw zoon, uw enige, niet onthouden hebt,
- 17 zal Ik u zeker rijk zegenen en uw nageslacht zeer talrijk maken, als de sterren aan de hemel en als het zand dat aan de oever van de zee is. Uw nageslacht zal de poort van zijn vijanden in bezit hebben.
- 18 En in uw Nageslacht zullen alle volken van de aarde gezegend worden, omdat u Mijn stem gehoorzaam geweest bent.
- 19 Daarna keerde Abraham terug naar zijn knechten. Zij stonden op en gingen samen naar Berseba. En Abraham bleef in Berseba wonen.

Het offer van Abraham in Josephus' *De oude geschiedenis van de Joden I 223-236*³

- 223 Abraham beschouwde het als het hoogste geluk voor zichzelf wanneer hij bij zijn overlijden zijn zoon zou kunnen achterlaten zonder dat deze iets was overkomen. Dat geluk is hem ook inderdaad overeenkomstig de wil van God ten deel gevallen. God wilde hem echter op de proef stellen op het punt van zijn gehoorzaamheid aan Hem. Hij verscheen aan hem, en na opgesomd te hebben wat Hij hem allemaal gegeven had,
- 224 hoe Hij hem sterker had gemaakt dan zijn vijanden, en hoe door zijn toedoen zijn geluk van dat moment hem ten deel was gevallen, alsook zijn zoon Isaäk, vroeg Hij hem die zoon aan Hem ten offer aan te bieden. Hij gelastte hem met de jongen op te klimmen naar de berg Morion, daar een altaar op te richten, en hem als een offerdier geheel te verbranden. Op die manier zou hij blijk geven van zijn gehoorzaamheid aan Hem, als hij aan wat God welgevallig was, de

3 De vertaling van de Griekse tekst is overgenomen uit Flavius Josephus, *De Oude Geschiedenis van de Joden [Antiquitates Judaicae]*, deel I – Boek I-VII. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door F.J.A.M. Meijer en M.A. Wes, Amsterdam 1996, 1999. De eerbiedskapitalen zijn aangebracht door mij, GHK. De driecijferige aanduidingen zijn de nummers van de paragrafen waarin de tekst is verdeeld; vgl. de versnummers in de Bijbel.

- voorkeur zou geven boven het leven van zijn zoon.
- 225 Abraham was van oordeel dat het onder geen enkele voorwaarde juist was niet te gehoorzamen aan God, maar dat hij zich in alles aan diens wil moest onderwerpen. Immers, alles wat ten deel gevallen was aan hen die op zijn welwillendheid hadden mogen rekenen was het resultaat van zijn voorzienigheid. Maar tegenover zijn vrouw hield hij het bevel van God geheim. Hij vertelde het zelfs niet aan ook maar iemand van zijn huis, want dan zou hij er wel eens van weerhouden kunnen worden God ter wille te zijn. Hij nam Isaäk mee, samen met twee dienaren, en nadat hij alles wat hij nodig had om het offer te volbrengen op een ezel had geladen, ging hij op weg naar de berg.
- 226 Twee dagen lang liet hij zich door de dienaren op zijn weg vergezellen, maar toen op de derde dag de berg in zicht kwam, liet hij hen die met hem waren in de vlakke achter en ging hij alleen met zijn zoon omhoog de berg op, waar koning David later de Tempel oprichtte.
- 227 Ze droegen alles met zich mee wat ze voor het offer nodig hadden, behalve een offerdier. Isaäk was toen vijftientig jaar oud. Toen hij bezig was het altaar op te richten en vroeg wat ze eigenlijk zouden offeren, want ze hadden geen offerdier bij zich, zei hij dat God daarvoor zou zorgen. Hij was immers in staat mensen van alles te voorzien terwijl ze niets hadden, en hun alles af te nemen op het bezit waarvan ze vol vertrouwen meenden te kunnen rekenen. Dus zou Hij ook hem een offerdier geven; als hij welwillend stond tegenover het offer, zou hij het ook ontvangen.
- 228 Toen het altaar in gereedheid was gebracht en hij de houtblokken erop had gelegd en alles klaar was, sprak hij tegen zijn zoon: 'Mijn zoon, ontelbaar waren de gebeden waarin ik God om jouw geboorte heb gevraagd, en toen je eenmaal geboren was, was geen moeite mij teveel om jou groot te brengen, en ik meende dat niets mij gelukkiger zou maken dan wanneer ik jou zou hebben zien opgroeien tot een man en ik aan het eind van mijn leven mijn heerschappij aan jou had kunnen nalaten.
- 229 Door Gods wil ben ik jouw vader geworden, en nu doe ik afstand van je omdat dat opnieuw Gods wil is. Draag het offer manmoedig. Ik sta jou af aan God, want dat is het eerste bewijs dat Hij van ons verlangt, als tegenprestatie voor de welwillendheid waarmee Hij mij steeds heeft bijgestaan en geholpen.
- 230 Je geboorte heeft plaatsgevonden in afwijking van wat in de natuur de regel is, ga dan nu heen uit dit leven op een manier die niet gewoon is, op weg gestuurd door je eigen vader naar God, de Vader van alle mensen, bij wijze van offer. Ik denk dat jij het naar zijn oordeel niet verdient dat je het leven laat als gevolg van een ziekte of van een oorlog of van welk ander onheil de mensen maar kan treffen.
- 231 Hij wil jouw ziel tot zich laten komen onder gebeden en heilig ritueel en haar bij zich houden. Voor mij zul je een beschermer en behoeder zijn in mijn ouderdom. Het is juist hiertoe dat ik je heb grootgebracht: opdat ik mij verzekerd weet van God in ruil voor jou'.
- 232 Isaäk hoorde de woorden van zijn vader met blijdschap aan, want met zo'n vader als hij getroffen had kon hij niet anders dan edelmoedig zijn. Hij zei dat hij het niet had verdiend zelfs maar geboren te worden, als hij het oordeel van God en van zijn vader zou afwijzen en niet bereid zou zijn zich naar hun beider wil te schikken. Zelfs als het de wens was geweest van zijn vader alléén, dan zou het nog onjuist zijn geweest niet te gehoorzamen. En hij begaf zich naar het altaar om zich te laten kelen.
- 233 Dat zou ook stellig gebeurd zijn, als God niet tussenbeide was gekomen. Hij riep Abraham bij zijn naam en weerhield hem ervan zijn zoon te kelen. Hij had niet, zo sprak Hij, hem opdracht gegeven zijn zoon te offeren uit begeerte naar bloed, noch ook omdat Hij de man, die Hij zelf tot vader had gemaakt, op een dergelijke goddeloze manier zijn zoon wilde ontnemen, maar omdat Hij zijn gezindheid op de proef wilde stellen, om te zien of hij aan een dergelijk bevel gevolg zou geven. Hij had niet,
- 234 Maar nu Hij zijn bereidwilligheid en zijn hoge mate van eerbied en gehoorzaamheid had leren kennen, was Hij verheugd om wat Hij hem in het verleden geschonken had, en Hij zou niet nalaten in de toekomst hem en zijn nakomelingen met alle zorg te omringen. Zijn zoon zou een zeer lang leven beschoren zijn en na een leven in voorspoed zou hij een machtige heerschappij overdragen aan goede en wettige zoons.
- 235 Hij voorspelde hem dat zijn nageslacht zich zou uitbreiden tot een veelheid van volkeren en tot grote rijkdom zou komen. De stichters van die volkeren zouden eeuwig in de herinnering voortleven, en nadat ze zich gewapenderhand meester hadden gemaakt van Kanaän, zouden ze door alle mensen benijd worden.
- 236 Nadat God aldus had gesproken, leidde Hij uit het niets een ram aan hen voor, opdat zij dat zouden offeren. Toen zij geheel in strijd met wat ze verwacht hadden, zichzelf teruggekregen hadden en de

verkondiging van al dergelijke goede dingen gehoord hadden, vielen zij elkaar in de armen, en na het offer gebracht te hebben keerden zij terug naar Sarra⁴ en leefden zij in voorspoed, want God stond hen bij in alles wat ze wilden.

Kritische bespreking van Josephus' interpretatie

Josephus doet duidelijk meer dan alleen de tekst van Genesis 22 navertellen. Hij geeft eigenlijk een parafrase ervan, en dat is begrijpelijk als we ons realiseren dat hij schrijft voor een heidens publiek waarvoor de letterlijke tekst enige verduidelijking behoefde. Maar het risico van een parafrase is dat men (veel) verder gaat dan de tekst zelf, en er persoonlijke inkleuringen aan toevoegt zonder dat men dat aangeeft. De soberheid van de tekst van Genesis 22 steekt wel heel sterk af bij het uitvoerige relaas van Josephus.

Wat zijn nu de elementen die hij toevoegt? Josephus heeft nogal wat toegevoegd, om niet te zeggen erbij gefantaseerd. Een selectie:

- * In par.224 plaatst Josephus Gods opdracht aan Abraham om Isaäk te offeren in een samenhang die niet klopt met Gen.22:1. 'Na deze dingen' betreft de ontmoeting van Abraham met Abimelech, en de eedzwering van beiden bij Berseba, en niet een opsomming van God van wat Hij Abraham allemaal gegeven had.
- * In par.226 stelt hij dat de berg Moria (door hem Morion genoemd) de berg is waar David later de tempel oprichtte. David was echter niet degene die de tempel heeft opgericht, dat deed zijn zoon Salomo. In 2Kron.3:1 staat namelijk: 'Toen begon Salomo met de bouw van de tempel te Jeruzalem, op de berg Moria, waar de Here aan zijn vader David verschenen was; op de plaats die David daarvoor had bestemd, op de dorsvloer van de Jebusiet Ornan'. Dat is een verwijzing naar 1Kron.21:14-30. David heeft bij die gelegenheid wel opgemerkt hoe bijzonder die plaats was, en gezegd: 'Dit is het huis van de Here God, en dit is het brandofferaltaar voor Israël' (1Kron.22:1).
- * In par.227 stelt Josephus de leeftijd van Isaäk op 25 jaar. Gen.22 zwijgt daarover.
- * In par.228-231 staat een heel relaas vermeld dat Abraham zou hebben uitgesproken tegenover Isaäk, om hem uit te leggen waarom hij hem moest offeren, en in par.232 wordt aansluitend beschreven met welke overwegingen Isaäk welwillend op zijn vaders woorden reageerde. Het bijzondere van Gen.22 is echter dat daar juist *geen enkel woord* staat vermeld, niet van Abraham

tot Isaäk en niet van Isaäk tot Abraham. In vs.9 staat enkel dat Abraham zijn zoon op het altaar legde, boven op het hout.

- * In par.234-235 fantaseert Josephus dat God niet zou nalaten Abraham en zijn nakomelingen in de toekomst met alle zorg te omringen. Zijn zoon zou een zeer lang leven beschoren zijn en na een leven in voorspoed zou hij een machtige heerschappij overdragen aan goede en wettige zoons. Abrahams nageslacht zou zich met wapens meester maken van Kanaän. In Gen.22:17 staat echter alleen dat God Abraham rijkelijk zou zegenen en diens nageslacht talrijk en machtig zou maken. Over de lengte van Isaäks leven en over het overdragen van heerschappij aan diens 'goede en wettige zoons', alsook over de verovering van Kanaän spreekt God niet – wel over het feit dat Abrahams nageslacht de poort van zijn vijanden in bezit zou hebben.
- * In par.236 stelt Josephus dat de ram tevoorschijn kwam nadat God dit alles had gezegd. In Gen.22:13 blijkt dat de ram al eerder was gezien en in Isaäks plaats was geofferd, direct nadat God Abraham ervan had weerhouden Isaäk te offeren.

⁴ Zo wordt Sara genoemd in de LXX en in het Griekse Nieuwe Testament.

Het belangrijkste verschil

Het belangrijkste en mooiste heb ik voor het laatst bewaard.

- * In Gen.22 staat niet vermeld om welke reden Abraham bereid was zijn zoon te offeren. Josephus denkt in par.225 dat Abraham van oordeel was
 - 1) dat God hoe dan ook gehoorzaamd moest worden, en
 - 2) dat alles wat ten deel gevallen was aan mensen die op Gods welwillendheid hadden mogen rekenen het resultaat was van zijn voorzienigheid, oftewel: dat ook de huidige penibele situatie niet buiten Gods voorzienigheid om gebeurde.
- * Josephus schrijft ook dat de uitkomst geheel in strijd was met de verwachtingen van Abraham en Isaäk. Wat Isaäk betreft is dat misschien zo, maar wat Abraham betreft is dit niet zo.

Over de werkelijke reden waarom Abraham bereid was zijn zoon te offeren, had Josephus namelijk niet hoeven te speculeren. In Hebr.11:17-19 schrijft de door de Heilige Geest geïnspireerde auteur: *‘Door het geloof heeft Abraham, toen hij beproefd werd, Izaäk geofferd, en hij die de beloften aangenomen had, offerde zijn eniggeborene,*

van wie gesproken was: ‘In Izaäk zal uw nageslacht genoemd worden’. Hij heeft overwogen, dat God machtig was hem zelfs uit de doden op te wekken, waaruit hij hem ook bij gelijkentis teruggekregen heeft’.

Dát was de bijzondere overweging die Abraham had, en die ons pas eeuwen later is meegedeeld. We hoeven daar niet over te fantaseren: *Abraham hield rekening met Gods vermogen doden op te wekken, hoewel God nog nooit een dode had opgewekt!* Dit zal zijn overweging geweest zijn: *‘Als de God die mij langs bovennatuurlijke weg een zoon heeft geschonken - de zoon in wie Hij zijn beloften zou gaan realiseren - mij vraagt precies die zoon als brandoffer te offeren, dan kan dat de realisatie van Gods plannen onmogelijk in de weg staan - God zal hem kennelijk na die gebeurtenis weer uit de doden opwekken!’* Wat een indrukwekkend geloof had Abraham! Wat een geweldige God had hij! En wat zien we in deze geschiedenis een treffend beeld van onze God en Vader die zo ver ging dat Hij zijn eigen Zoon niet gespaard, maar Hem voor ons allen overgegeven heeft – door dood en opstanding heen!

